

Повість про санаторійну зону (скорочено)

Микола Хвильовий

Основні персонажі повісті:

Анарх — головний герой твору, анархіст. Високий кремезний мужчина;

Майя — коханка Анарха, чекістка;

Хлоня — друг Анарха, поет;

Сестра Катря — працює медсестрою на санаторійній зоні, подруга Анарха;

Метранпаж Карно — займає посаду ментрапажа (верастльщика) у друкарні;

Хвора — анонімна хвора, яка пише повість про санаторійну зону;

Санаторійний дурень Хома — божевільний, що живе на санаторійній зоні;

Клавдія — сестра Анарха;

Унікум — ексцентрична хвора санаторійної зони;

Інші: миршавий дідок, психопат, ординатор.

Події твору розгортаються у санаторії, що знаходиться "десь у степу на Лівобережжі", час - з кінця літа до середини осені. Повість починається уривком "із щоденника хворої", де вона перераховує головних героїв: Анарха, Майю, Катрю і Хлоню. Анонімна хвора, що пише повість про санаторійну зону, є одночасно і учасницею подій, і стороннім спостерігачем. Твір постійно переривається уривками із її щоденника та роздумами про описувані події. З самого початку вона зазначає, що персонажі описані у творі - це "опис певної групи суспільства".

У центрі твору - Анарх, колишній учасник громадянської війни, анархіст. Війна травмувала його психіку, тому він поселився на санаторійній зоні, щоб подолати кризу світогляду, і після цього знову повернутись до творчої праці. Життя на санаторійній зоні нудне і одноманітне: "О восьмій годині — дзвоник, потім сніданок, другий сніданок, обід, чай, вечеря. Між ними — лежанки, з яких одна — мертва". Від нудьги на санаторійній зоні навіть найнікчемніша подія перетворюється на тему для дискусій. Пацієнти проводять свої будні за грою в карти, сварками та "крутінням пуговики", що значить - займатися коханням в диких малинниках.

В Анарха роман з Майєю, іншою пацієнткою санаторійної зони. Вони часто пропадають у диких малинниках та піднімаються на "командну висоту" — гору недалеко від санаторійної зони, з якої відкривається вид на околиці. Майя називає Анарха Савонаролою. Унікум дорікає Анарха через його постійні зустрічі з Майєю, але її докори мало кого хвилюють. Лише миршавий дідок хіхікає і видає свою звичайну фразу "— Хе...Хе... Тавонарола!", значення якої нікому не зрозуміле.

Також Анарх проводить багато часу з Хлонею - молодим поетом, що живе на санаторійній зоні лише декілька місяців і за цей час вже чотири рази бігав до ріки топитися. Хлоня писав по закутках патетичні новели, які потай читав Анархові.

"Взагалі Хлоню вважали [оригінальним пацанком]: то він метушився по зоні і щось викрикував, то бачили його з похиленою головою в якійсь надзвичайній меланхолії".

Пожвавлення у життя санаторію приносить приїзд метранпажа з центру, на прізвище Карно. Він приїхав без направлення і заявив, що хоче оселитись на санаторійній зоні. Карно мав відпустку від виробництва, але усі безкоштовні путівки були вже роздані, тому він приїхав вимагати собі місця революційним шляхом – сидіти і нікуди не йти поки йому не знайдуть місце. Карно чекав увесь день, але врешті досягнув успіху. Вертлявий, поганенький, мов миша без хвоста, він одразу заінтригував увесь санаторій своїм показово-аристократичним тоном і манерою, навіть попри свій маленький зріст, дивитися на усіх зверху вниз.

Тут твір знову переривається текстом із щоденника хворої. Вона висловлює незадоволення тим, що перша глава повісті про санаторійну зону нібито вийшла, а друга ніяк не в'яжеться: "Ви її можете не читати..." — пише вона.

Отже, це був кінець літа. Анарх і Майя зникали у дикому малиннику, надаючи тим багато клопоту черговим сестрам. Тим часом до санаторію з'їжджаються люди з усього союзу, а Анарх розмірковував про свої переконання та цінності. Він вважав, що криза світогляду, яка трапилась з ним раніше, минула і скоро він може знову повернутися до творчої праці. Але тепер він бачить, що це не так...

Унікум кокетує з Анархом, але він байдуже реагує на її спробу. Її явно мучить еротоманія. Карно перед усіма зауважує, що Анарх зірвав кілька яблук з санаторійного саду, проходячи повз загороджений молодняк. Це правда: Анарх зірвав три, щоб дати їх Хлоні, але Карно ставить його у таке становище, нібито він тільки те й робить, що нищить заборонений молодняк. Тоді Анархові вперше здається, ніби метранпажів голос він уже десь чув.

Коли усі розходяться, Анарх лишається поговорити з сестрою Катрюю. Ця дівчина одна з небагатьох, з ким він зійшовся на зоні. Вони познайомились ще в перші дні, коли вона представила його Хлоні. Сестра Катря подобається Анарху своєю скромністю і тихістю. Це делікатна дівчина, зовнішньо неприваблива, але розумна і вдумлива. Вона повідомляє Анархові, що подала рапорт, і скоро їде з санаторійної зони, щоб працювати десь в іншому місці. Анарх відчуває неясну досаду і злість.

Катря захоплюється філософією. Вона ділиться з Анархом своїми роздумами про людську природу і розповідає, що сама вона не живе ніде більше як півроку, ніби намагається втекти від буденної мізерії... Присутність Карно усе більше турбує Анарха. Під час розмови з Катрею, він розуміє, що відчуває глибоку антипатію до цього чоловіка. Одночасно він усвідомлює, що його зацікавленість Майєю зникає, його огортає незрозуміла підозрілість.

Під час розмови з Майєю, що відбувається пізніше у Анарховому номері, він з вікна помічає, що метранпаж сидить в саду і читає книжку. Це бентежить його. Тим часом Майя, не помічаючи його неувважності, розповідає йому про хлопця, якого колись кохала. Вона каже, що між нею і Анархом не було кохання, а лише "потяг до коїтуса". Анархові здається, що Карно стежить за ним з вікна. Він виходить в сад, щоб

поговорити з метранпажем і розвіяти таким чином гнітючу атмосферу невідомості, але коли він спускається вниз, Карно вже немає. Анарх сідає на його місце. До нього виходить Хлоня з миршавим дідком, що промовляє свою звичну фразу: "— Хе...Хе... Тавонарола!"

Хлоня читає Анархові патетичну сонату, вони говорять про їх дідка, а потім юнак розповідає чому він хотів утопитися. Хлоні снився сон, що він маленьке китайча і пише на стіні слово "Ленін", а полісмен стирає те слово брудною ганчіркою. І так раз у раз. Коли Хлоня прокинувся і згадав, що ніколи більше не побачить Леніна, він пішов топитися.

Анарх починає помічати за собою нервовість і тривожність. Він певний, що справа зовсім не в ломці світогляду — це просто істерія. Це не дивує його: після довгих років громадянської війни, в якій він приймав активну участь, Анарх мусив чекати цієї хвороби...

Нарешті йому випав шанс поговорити з Карно. Через хворобу одного з санаторійців, метранпажа підселили в номер до Анарха. Перші три дні вони не говорили, між ними панувала напружена мовчанка, але вночі Анарху здавалося, що хтось ніби іде до нього від Карнового ліжка і в нього на лобі виступив холодний піт. Тоді метранпаж запитав, навіщо Анарх шукав його кілька днів назад у саду. Анарх розуміє, що Карно був зовсім не таким, як він його уявляв і він лютиться: "ніби відпускний солдат, який, прийшовши додому, застає жінку в ліжку з сусіднім дванадцятирічним хлопчиком". Він вийшов з номера, грюкнувши дверима. Його неприязнь до метранпажа росте.

На ранок Анарх вийшов надвір і бачив як з кошари з шумом виходили свійські тварини. Санаторійний дурень теж вибіг і дивився на тварин. Анарх бачить Карно, але той вже не викликає в нього тих почуттів, що раніше, лише легкий прилив апатії. В малиннику він бачить Катрю і вони зупиняються поговорити. Дівчина жаліється, що ніяк не отримає документів на виїзд з санаторійної зони. Крім того, вона говорить, що Майя аристократка і є не тою, за кого себе видає.

Повернувшись в палату, Анарх розуміє, що його хороший настрій раніше цього дня був лише ілюзією, що бадьорість більше ніколи до нього не повернеться і це був лише витвір його хворої психіки перед остаточним розвалом. Він поволі йде не луки, прямуючи до санаторійного дурня. Вони разом сидять на горбку, коли Анарх бачить як в його сторону прямує Карно з миршавим дідком.

Уява і реальність плутаються у свідомості Анарха, він не може відрізнити фантом від реальної речі так, що навіть питає Катрю чи вона справжня, чи уявна. Але прочитавши у щоденнику хворої, що Карно обізвав Хлоню "Онаном", викликавши обурення всього санаторію, Анарх розуміє, що Карно не може бути фантомом, якщо він є об'єктом уваги усього санаторію.

Приходить осінь, і усі на зоні стають все більш нервовими. Хлоня здійснив чергову спробу накласти на себе руки. Анарх відчувається як ніколи самотньо, поривається "вжити якихось заходів", але потім згадує, що ніяких заходів не може бути... Він

починає розуміти, що з самого початку знав, що ніколи не повернеться із санаторійної зони.

Однієї ночі, пізно повертаючись з прогулянки і не бажаючи будити медсестер, він зайшов до Катрі, яка ще не спала, бо читала щось з Гегеля. Він просидів у неї всю ніч, а під ранок, коли дівчина вже заснула, написав листа сестрі, де говорив про анархію, голод, Лівобережжя, Мазепу і Петра, про Донеччину... Дописавши, він вийшов на просілок, забувши зачинити двері. Коли він повернувся до Катрі, щоб зачинити двері і забрати свій лист, там був Карно. Ментрапаж ніби переслідує Анарха, з'являючись скрізь, куди він іде.

Осінь негативно впливає на настрій усіх санаторійців. І Майя, і Карно, і Хлоня стають сумні, тоскливі і меланхолійні. Санаторій потроху вилюдняється. Нарешті почали готуватись до від'їзду: Майя, Унікум і т. д. Між Анархом і Майєю остаточно пробігла чорна кішка. Тепер їх рідко можна зустріти вдвох.

Невдовзі з Майєю трапилась істерика, бо хтось вирізав ножом на її столі □Майя є... (нецензурне слово) ... з анархом□. У той же день Анарх отримав два листи. Перший був від сестри, де вона докоряла йому за меланхолійність і пафосний тон, а другий не підписаний, але Анарх зрозумів, що то від Карно. Це був нервовий, розкиданий, нескладний лист, де метранпаж, серед іншого, радить Анархові ніколи не згадувати свого минулого, бо "в противнім разі ви щось надумаете". Він ледве дочитав цього листа, який викликав у нього новий наступ душевної кризи. І якщо раніше Анарха хоча б розважала Майя, то тепер тільки сестра Катря і Хлоня не покидали його, але розмови з ними ні в якому разі не могли розважити.

Скоро в розмові з Анархом Карно визнає, що то він написав образливу фразу на Майїному столі і він же написав анонімку. Усе це приводить Анарха в ще більш знічений і депресивний стан. Зранку до виїзду із санаторію готуються Унікум, дідок і психопат. Катря теж нарешті отримала командировку і повідомляє про це Анарха.

Щоб утекти від усього, що пригнічує його, Анарх піднімається на командну висоту і бачить там Майю. Вони говорять, і Майя зізнається, що насправді вона чекістка і слідкувала за ним з самого першого дня. Вона думала, що він справжній анархіст, що її ласка розв'яже йому язик і до осені він вже сидітиме в підвалі, які усі інші, кому вона віддавалась раніше. Їх прибирали за 24 години. Але тепер вона бачить, що Анарх справді хвора людина. Водночас жінка зізнається, що все ж кохала його: за все життя лише його і того іншого хлопця, про якого говорила раніше. Тоді Анарх пропонує їй "прибрати" себе за 24 години. Вона каже, що не хоче цього, але Анарх розуміє, що каже вона це нещиро і насправді дуже рада такому повороту подій. В цей момент чуються крики на березі: Хлоня втопився.

По дорозі до санаторію, проходячи повз квартиру Катрі, він бачить, що вона так і не виїхала, і сидить на ліжку, втупившись в одну точку. Анарх не вийшов подивитися на Хлоню. Усю ніч він лежав без сну, згадуючи усе своє життя і людей, яких він знав. Зранку він прокинувся з сильним жаром та болем у горлі. Він відчував сильну спрагу. Пішов шукати графина з водою, але ніде не міг знайти: ні в кухні, ні в їдальні. Врешті

йому спадає на думку, що він може напитися води з річки. Анарх іде на те ж місце, де втопився Хлоня, роздягається – йому дуже жарко, і заходить в воду. Йому видається, що на іншому березі сидить Карно і посміхається...

Через три дні їх ховали обох: Хлоню і Анарха. Катря так і сиділа в себе на ліжку з розпущеним волоссям, дивлячись в одну точку. Майя теж не пішла на похорон, стояла на командній висоті, щось шепотіла, ніби молитву, поки на неї лив дощ.

Твір закінчується уривком із щоденника хворої, де вона підсумовує, що повість про санаторійну зону їй все-таки не вдалась, але цього і варто було очікувати, враховуючи, що не можна передати "запах епохи", коли про цю епоху пише сучасник. Вона – солдат революції, а її перо – гострий багнет.